Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувх 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 2 ДЕКАБРЬ, 1989 ШУ. ★ № 144 (7802). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

•

ЛаьрхІар кхоачашду

Докхий социалистически декхараш тІайийцад Малгобекски бурув тохара балхий управлене бурувдеттарапша пятилетка диълагІча шера план хапал хьалха кхоачашъяра. Мишта кхоачашду цар шоаш тІайийца декхараш? Баьча балха итогаша хьахьокхачох толамца лоархІабу уж царех. Итт Сетта паччахьалкхен планагІа лаьрхІачул совгІа цар техад 680 метр бурув.

Самофинансированеи йиззача хозрасчетен кердача системагІа къахьега йолаелча денз къаьстта дика тоадаьд УБР коллективо ший кхыдола технико-экономически хьокхамаш а. ХІара станокаца юкъера лаьрхІача бетта бурув тохара задани 103 процент кхоачашъяьй цо. Къахьегама овсарле лакхъяра итт бетта план 7,6 процент тІехкхоачашъяьй. Духхьал из лакхъяра чотагІа техад цо заданел тІех шел теха бурув. Химически реагенташ, утяжелитель, электроэнерги, кхыйола материалаш кхоярах, бурув тохарга дІабода мах лохбарах укх шера УБР бурувдеттараша 574 эзар сом пайда баьб паччахьалкхенна. Из хул планагІа лаьрхІачул 74 эзар сом дукхагІа. Иштта къахьегама толамаш доахача цар вай республикерча буровой организацешта юкъе аьржача яхье кхоалагІа моттиг яьккхай.

Шоай декхараш массаза а тІехкхоачащдеш, яхье хьалха латташ йола бригадаш кІезига яц УБР коллективе. Царех я буровой начальникаш Заев Анатолий, Растегаев Иван Павлович керте латтача бурувдеттарий коллективаш.

Деша дай бац

Вай республикерча производственни объединенешта юкъе эггара дукхагІа халкъа эша товараш арахецарех ба Нохч-ГІалгІай «Силуэт» яхача производственни текстильно-галантерейни объединене болхлой. Цар декхараш тІайийцад потребителий хьашташ дизза кхоачаш а деш, пятилетка диъллагІча шера план ханал хьалха кхоачашъяра. Шу доладелча денз хІанзалца баьча балха итогаша хьахьокхачох, тІайийца декхараш шоаш тІайийццача бесса кхьхата тІа дисад. Шоаш денна дош кхоачаш да дарал совгІа, низткъа мара лоархІабац уж паччахьалкхен планах а. Халкъа эша товараш арахецара итт бетта задани ший потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараши бІаь процент кхоачашдаьд объединене коллективо. ХІаьта къахьегама овсарле лакхъяра планах а низткъа мара лоархІаяьяц из.

Къаьстта халача финансови хьала тІа ба объединене болхлой. Цар хІанзалца кредитагІа хьа а ийдаь, царна тІалатташ да пхи миллион сом. Шу чакхдала юхейиса ха кІезига хиларга диллача, из дІатекха баларга дог доахнага долаш бац уж.

Керда машинаш караерзаеш

Грозненски швейни производственни объединенена чуйоагІача филиаладашта, цехашта юкъе эггара хьалхарчарца самофинансированеи йиззача хозрасчетен кердача системагІа къахьега болабенначарех ба цхьоалагІча филиала хІамаш тегараш. Цар шоай еррнга таронаш оарцагІаьйхай арахецача продукцега дІабода мах планагІа лаьрхІачул лохбара, из дикагІа хилийтара, цун ассортимент шеръяра, коллективана тІабоагІа пайда лакхбара. Цу гІулакхашта тІадерзадаь дукха балхаш даьд объединене хІамаш тегараша, инженерно-технически болхлоша. Цудухьа дІабахача итт бетта ши миллиони 400 эзари сом пайда баьб цар пачхахьалкхенна.

Къахьегама овсарле дикка лакх а еш, арахеца продукци дукхагІа хулийтаргйола механизированни лини производствана юкъейоалаеш я филиала коллектив. ХьатІадоагІача шера цхьоалагІа квартал чакхъялалехьа болх бе йолаялийта лерхІ цо из. ТІаккха аттача даргда болхлой къахьегама хьалаш, дукхагІа хургба царна тІабоагІа пайда а.

ХІанз филиале кара а ерзаеш болх бе йолайолийташ я лакха овсарлеи эффективности йола СССР, Японе, Чехословаке, ФРГ керда оборудовани. Цунах шоай предприятена доккха беркат даргхиларах дог тийша бола филиала хІамаш тега мотористкаш хьинар кхо ца деш къахьегаш ба керда техника сихагІа караерзаяра. Цар тІа къахьега хьожабаьб шоай балхах тІехдика кхеташ бола говзанчаш.

Царех цаІ я хІамаш тега мотористка Амбарцумян Галина Армаисовна. Цхьайтта шу совгІа ха я из цу професех укхаза къахьегаш йола.

Цу шерашка филиалерча массе а тайпа йолча хІамаш тегача машинаш тІа болх бе Іомаеннай из. Барзкъаш тегара йолча массе а тайпарча операцех а тІехдика кхеташ я из. Цудухьа цхьаккха смена дІаяхийтац цо ший норма 140 процентал чухьнахьа кхоачашъяь. Овсаре къахьегарал совгІа ше мел тега барзкъаш тІехдика мара хилийтац цо. Долче, цо тийга хІамаш ОТК болхлой тІахьожам боацаш чакхйоалийт. Ший опыт дог раьза долаш дІа а йовзийташ, цо массехк говзанча ший професех ца кийчъеш цхьа шу дІадахийтац. ХІанз цо ГДР-ча хІамаш тегача машина тІа болх бе Іомаеш я ученица Ахмадова Разет. Из ший балхах дика кхеташ йоагІа.

Филиалерча эггара дикагІйолча производственницех цаІ лоархІаш я хІамаш тега мотористка Тепсуркаева Киса Магомадовна а. Отечественни а Японе а хІамаш тегача машинаш тІа шаьрра болх бе ховчарех я из. Юкъера лаьрхІача хІара дийнахьа ший норма 135 процент кхоачашъю цо. ХІанз тІадоагІача шера чотагІа къахьегаш я из а. Цхьаккха тайпа сакхат долаш хилац тийга барзкъа.

ХІамаш тега керда машинаш латташ йола лини дукха ха йоацаш болх бе йолаеннай укхаза. Цигара болх дика вІаштІехьбаьккхаб цу участка мастера Агасиева Уматгире Раисас.

СУРТАШ ТІА: 1. Кердача хІамаш тегача машинаш тІа къахьегаш бола Р. Агасиева керте латтача участка болхлой; 2. ХІамаш тега мотористка К. Тепсуркаева; 3. (аьрдехьара аьттехьа) ученица Р. Ахмадован хІамаш тега мотористка Г. Амбарцумяни.

И. ПЛИЕВА сурташ.

КПСС ГРОЗНЕНСКИ ГОРКОМА ПЛЕНУМ

Хьалха оаха хоам баь ма хиллара, укх шера 17 ноябре КПСС Грозненски горкома ялхлагІча пленуме дийцар КПСС XXVIII съездаи Советашка хургдолча хоржамаштеи кийчо яра городской партийни организаце бергболча балха программах дола дош.

Цу хана лаьрхІадар программа проект ларде лоацаш тІаэца а, из дІахо тоае а, парте районни комитетий пленумашка, парткомийи партбюрои шеръяьча заседанешка, юххьанцарча партийни организацешка, къахьегама коллективашка, общественни формированешка ювцийта а.

Цу боарамашка проект ювцача хана 800 гаргга замечании предложении еннай, хІаьта кхо эзар совгІа сагот дакъа а лаьцад из ювцача юкъе. Еррига предложенеш, замечанеш теркалъяьй проект юххера кийчъеча, тоаеча хана.

Укх шера 29 ноябре ший болх юха дІаболабир парте городской комитета ялхлагІча пленумо. Наха тийннача предложенейи яьча замечанейн чулоацам боашхаш информаци йир КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара В. А. Куценкос. Пленуме дІахо йийцар программа проект.

Пленумо чІоагІйир Советашка хургдолча хоржамашта кийчо еши перестройка кІоаргъеши городской партийни организаце бергболча балха программа а КПСС XXVIII съезда кийчо яра керттера мероприятеш а.

Ше тІайийца доккхий декхараш хІара бетта тІехкхоачаш а деш, къаьстта дика къахьег пятилетка диъллагІча шера Московски «Котлоочистка» яхача завода Грозненски цеха коллективо. Дерригача технико-экономически хьокхамий цхьайтта бетта план ханал хьалха, 21 ноябре кхоачашъяьй цо. Іана замалахьа болх бара оборудовани кийчъеш планал совгІа дукха балхаш даьд цо Нохч-ГІалгІайчен, Дагестана, Ставропольская края, Астрахана, Армене теплоэлектроцентралашкеи Грозперча теплосета предприятешкеи. Уж толамаш даха вІаштІехьдаьннад болхлой къахьегами царна юкъера социалистически яхьи кхетамца вІаштІехьъяккхарах, къахьегамеи исполнительски дисциплина чІоагІъярах.

Графикал хьалха

Къаьстта дика болх а беш, хадданза социалистически яхье хьалха латташ хиларца белгалбаьнна ба яьш цІендераш Прапцузов Николай, Чеботарев Алексей, Горохов Сергей, Рудой Михаил, Колесников Сергей, кхы дуккха бараш а. Дукхача шерашка цеха коллективана керте латташ волча Корнев Геннаде ше башха-дика организатори кулгалхон хилар дІахьекхад болхлошта. Цудухьа массане лоархІаши сийдеши ва из.

Х. СУРУДЖАНЦ, къахьегама ветеран.

Цкъа яздаьчун лерагІа

Хьал хувцаденнадац

МагІалбикера маьхк ю завод дІакъовларахи кердаар хьалъе йолаярахи массехказа яздаьд оаха. Цига белгалдоахар лоархІаме объект хьалъеча дола кхоачамбоацараш. Керттерча даькъе уж дувзаденнадар гІишлон материалаш тоъаш ца хиларца. ТІаккха, хІанз дикалгахьа хувцаденнадий укхазара гІулакхаш? Из дош тохкаш укх деношка цига хилар тха корреспондент.

Бус дийлха догІа чІоагІа хиннадеце а, бокъонца хотта баьннабар хургйолча завода коа. Халла такилг а леха, хьалъеш латтача гІишлонна гаргагІертар со. Эггара хьалхагІа бІарг кхийтар машинаш тІара кулгашца кирпишк Іойоаккхаш боахкача наха.

— Грознера, № 2 йолча гІишлон материалаш хьаеча комбинатера кирпишк яхьаш даьхкад тхо, — аьлар Іалашон отдела болхлочо Матиев Суламбика. — Тахан объекте итт эзар совгІа кирпишк хьаяа аьттув баьннаб тха. Новкъа дале а, укх тайпара масалаш кІезига да.

Бокъонца цецвоаккхаш дар прораба Эстамиров Хьамзата дийцар. Ноябре объекте хьая езар 194 эзар кирпишк йолаш, бутт чакхбала пхи ди дисача хана еррига хьаккхьчар 32 эзар мара яцар. ТІаккха сенна дувцаргда болх лерттІа дІабахарах.

— Шоана гуш йола объект 1990 шера эксплуатаце дІаяла езаш я, — йоах Хь. Эстамирова. — Мала лоархІавергва из хургда ала. Шера дІаяхийта еза капитальни вложенеш 1 миллиони 200 эзари сома маьха я. Из декхар гІишлонхошта гаьнна кхоачащдулургдац.

ХІана дІабодац болх? Бахьанаш дукха да. Царех цаІ — хьакхухьаш йола гІишлон материалаш дика ца хилари уж хьакхахьийтара порядок телхаяри. Масала, лакхе тІайохкаш йола плиташ, балкаш... Шо-шоай номерга хьежжа мара дІанийсъе йиш йолаш яц уж. ХІаьта объекте хьалхагІа хьаяхь юкъе яхка езараш, тІаккха — хьалхаръяраш. Цо чІоагІа кегабу болх. Цу гІулакха бехке ба Грознерча аьшкбетонни хІамаш хьаеча заводий кулгалхой. Уж сагота бац шоай хьашташ кхоачашхилча.

— Из мара дециий, — йоах Хь. Эстамирова. — Цхьайола плиташ еха е гоамъенна, хьалъайеча хана тросс дІатосса аьшкаш геттара хьалъягІаш, йистош кагьенна хул. Цул совгІа, уж дукха ухкаргья ала лоархІавергвац со.

ГІишлонхоша шоай болх шин сменагІа вІаштІехьбаьккхаб. Цхьабакъда, материалашца хІанз санна мара уж Іалаш ца бой, из гІулакх юхадаккха а мегаргда. Хьалъе йолаьчча йисай котельни. Прораба яхачох кирпишк хиннаяларе хІанзле кийча хургьяр из. Халахеташ дувц гІишлонхоша мовхьаш хьалъийдеча кранах. Каст-каста йох из. Вещта аьлча, цхьан дийнахьа болх бу цо, шин дийнахьа сеца латт.

Дале а, дикалгахьа дийрза цхьа хІама да объекте. Болхлой чІоагІагІа йоакхое болабеннаб СМУ-12 кулгалхой. ІІайха я вагончикашка, тайп-тайпара кхача кийчбу столове, наха дІаденнад болхлой барзкъаш, хьамча иккаш, кулгахйоахкоргаш, каскаш. Хан-ханнахьа талонех шекар, налх эца йиш йолаш ба гІишлонхой. Болх беш я телевизор, объекте хьакхухь газеташи журналаши. Из деррига а де вІаштІехьдаьннад заказчикаш «тІах» аьнна хиларах.

МагІалбикера маьхк ю завод лоархІаме гІишло я. Укхаза каст-каста боагІа республика партийни, советски, боахама кулгалхой, хІара дийнахьа хІана дац аьнна хул моттигерча горкомеи горисполкомеи болхлой. Царна, дувца ца дезаш шоашта а шаьра довзаш да объекте этта хьал. Долче, еррига таронаш оарцагІъяха еза-кх цар нийсдалийта кхоачамбоацараш дІадахара, гІишлон материалаш юхакъувлараша боагІача тайпара бехк бара.

М. КАРТОЕВ.

ХОРЖАМИЙ ШТАБЕ

29 ноябре хилар Нохч-ГІалгІай АССР халкъа депутаташ харжара йолча Центральни хоржамий комиссе аргІанара заседани.

Заседани хьаеллаш, комиссе председатела М. А. Мамаевс белгалдаьккхар, хоржамий кампани дІаяржаш латтилга. Халкъа Іаьдала кердача викалашта тІехьа харжархоша кхаж а тесса республика лакхехьара законодательни орган вІашагІйолларгйола 1990 шерара 4 март тІакхача кхо бутт совгІа ха мара йисаяц. Хоржамашта кийчо яраи уж чакхдахараи йолча керттерча мероприятей календарни план йизза я. Цо центральни хоржамий комисси толаме хоржамаш чакхдахара хьалхашка геттара чІоагІа бехктоххаме ю. 175 хоржамий округ вІашагІъеллай доазув, харжархой дукхал, окружной хоржамий комиссеш, хургйола моттигаш белгал а йоахаш, хІаьта цар спискашта кепатехай, Эрсий, нохчий, гІалгІай меттала массови тиражагІа арахеца кийчдеш да НГІАССР Конституци, хоржамаш дарах дола Закон, цу тематиках дола кхыдола литература. ВІашагІйохкаш латт НГІАССР халкъа депутаташ харжара йола окружной хоржамий комиссеш. ХІаьта 4 декабре Нохч-ГІалгІай АССР депутаталла кандидаташ увттабе болалургба. Опыто хьахьокхаш ма хиллара из хоржамашта хьалхарча кампане лоархІамегІйола этап я. Вай республикера къахьегамхой, берригa вах чІоагІа хьаштдолаш ба Советашка халкъо чІоагІа лоархІаш, сийдеш, перестройка яра, вай общество эргаяккхара тІехьа хьинаре къовсам лоаттабергболаш бола нах харжарца.

Центральни хоржамий комиссе керттера декхар латт, йоах дІахо М. А. Мамаевс, хоржамаш дарах долча Законас къахьегама коллективашца, общественни организацешца, айхха бувзамаш леладелга Іалашдара, кандидаташ оттабеча йолаш йола новкъарленаш дІаяхара хьакъехьа доккхий декхараш тІадохкаш йолча окружной хоржамий округашка лостамз болх байтарах. Цунца дувзаденна Центральни комиссе членаша массаза окружной хоржамий комиссешца бувзам лоаттабергба, моттигашка дІаболхаш, хоржамашта кийчо ярга хьожаш, иштта царна хьыда практически новкъостал деш.

«Нохч - ГІалгІай АССР халкъа депутаташ харжарах» дола Закон керда хилар теркал а деш, Центральни хоржамий комиссес дийца а дийца окружной комиссешка хоржамаш дарах долча Закона цхьайола положенеш маьрра дІайовзийташ а хоржамаш толаме чакхдахара рекомендацеш луш а дола письмо дахьийта лаьрхІар. Письмой текст ювцача дакъа лаьцар Х. Х. Дзейтовс, Э. З. Исхановс, А. Н. Котиковс, А. А. Горновс, З. И. Ахматхановс, Р. М. Абубакаровас, В. В. Луньковс, иштта кхыча комиссе членаша а. Къамаьл даьраша теркам тІаувзар хоржамий кампани Закона тІа йолаш йола демократически нормаши принципаши лоарзагІа ца доалаш кхоачашъеш, уж ерригача этапашка гуччахьареи гласностеи хьал долаш чакхйоахилга. Цига дийцачун итог йир М. А. Мамаевс.

Центральни хоржамий комиссес «НГІАССР халкъа депутаташ харжарах» долча Закона 21-ча статьяйга хьежжа чІоагІйир НГІАССР халкъа депутаташ харжара йолча хоржамий бюллетена формеи хоржамий ящикай образецашеи.

Центральни хоржамий комиссе членаша НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиумеи Министрий Советеи, НГІАССР юстице Министерства, республикера кхыча правоохранительни органий болхлошца цхьана укх шера декабре гражданаша тІайийбара йола график оттайир.

Мала хоржаргва вай

Докхий хувцамаш хул хІара денна. Тахан — перестройка пхелагІча шера ала мегаргда, вай республике демократи чІоагІлуш я, аьнна. Хетаргахьа, из бакъдеш хургда хьатІадоагІача шера 4 марта хоржамаш.

Мала хоржаргва вай? Цу хаттара жоп лехаш кІоаргга уйла е еза. Вайна эшараш ба хьинаре, сий дола, перестройкана гІо де могаргдола депутаташ. Цу тайпа нах белгалбоахаш я хІанз КПСС. Халкъана хетар фуд ха гІерташ, из тохкаш, боккха болх дІахьош я парте Грозненски райком а. Из хьахьокх дукха ха йоацаш, «Юбилейный» яхача совхозе хиннача вІашагІкхетаро.

Цига гулбеннабар партеи къахьегамеи ветеранаш, боахамий учрежденейи кулгалхой, тайп-тайпарча «неформальни» организацей викалаш. Царна юкъе кІезига бацар ха яха боккхий нах.

Дош а дийха Грозненски райкома хьалхарча секретара Х. М. Витушева аьлар, хоржамаш долча хана лакхехьара цхьаккха тайпара Іоткъам хургбоацалга. Наьха шоай бокъо я шоаш къоабалвеш вар кандидаталла оттаве а депутаталла харжа а. ХІаьта, хоржамаш законо дІадеххача тайпара нийса дІагІоргдолаш тІахьожам лоаттабе кийча я парте райком.

«Аргунское» яхача ОПХ-а болхлочо Р. Дибирова аьлар, «неформалашта» дукхагІа теркам тІабахийта безалга, хІана аьлча, царех дукхагІбараш перестройнана гІо де безам болаш ба. Хьалха хиннача райкома кулгалхоша тхо теркал дацар, аьлар Дибирова, хІаьта хІанз ала деза хьалхара секретарь а кхыбола райкома болхлой а «неформалаша» яхачунга ладувгІаш ба.

Хоржамашта кийчо еш шоаш дакъа лоацаргдолга аьлар Йоккхача АтагІерча «Кавказ» яхача группа викало С. Ампукаева. Чаьчанарча экологически организаце кулгалхочо А. Амерханова, кхычар.

Дика къамаьл дир С. Хашумова.

— Со шолжера ва — аьлар цо. — Дукха цатоамаш а бохамаш а хул вай хана. Малар а менна машинаш хехкаш зуламаш ду, нах боабеш моттигаш хул, мехкарий удабу. Нах кхетамца кхебара болх лерттІа беш ца хиларах да из. Даьшноанош шоай дезала кхетам луш ца хилар да.

— Вайнахах массе хана а доаллаш хиннад эздел, гІулакх — аьлаь Грозненски РОВД начальника У. Алсултанова. — Амма, мел хала дале а, хІанз цу дешай мах адамашта юкъе байча санна хеталу. Вай шевар тохавала веза вайх даькка дика Іаьдалаш доа ца дайтара тІехь. Вай мандат лургйолча депутата цу хьакъехьа фу хет а ха деза харжархошта.

Парте Ерригсоюзни XIX-ча конференце делегат хиннача Долински юкъерча школа директора М. Мусаева аьлар:

— Партийни форуме се дакъа лоацаш волча хана, цига дийцачунга ла а дувгІаш уйла йора аз: укхаза дувца хувцамаш вайгахьа маца хургда-теш, аьнна. Цхьабакъда, тахан гуш да, вай республике а перестройка хьакхаьча хилар. ХІанз санна, парте халкъаца дагаялар лоархІаме а пайдане а хІама да.

Дукха бар цига къамаьлаш деш нах. Доккха маІан дола кІоаргга чулоацам бола дешаш дийцар цар. Дукха хаттараш дир райкома а райисполкома а викалашка. ВІашагІкхетар дІадерзадеш парте Грозненски райкома шоллагІча секретара С.-А. Сангариева аьлар:

— Вай укхаза хІама екъа гулденна дац. Цхьанне во болх беш хилча, кхычун болх а дика хургбац. Цудухьа, массане а дика болх бе беза хоржамашка кийчо еш. Тахан укхаза кІезига дийцар боккхийча наха. Ала хІама доацаш Іанзар уж. Вокхачунга а зІамигачунга а дика ладувгІа деза. Депутат хила ловш волчунна ха деза, цо шийна тІаэца бала мел хала ба. Депутаташта юкъе тайп-тайпара нах хилийта беза: боккхийбараш, зІамагІбараш, къалнах а маІнах а. Керттера да, уж лакха политически кхетам болаш нах хилар, халкъа хьашташ дагадолаш уж хилар.

А. ИСМАИЛОВ.

ХОАМ

Нохч - ГІалгІай АССР халкъа депутаташ харжарах йолча Центральни хоржамий комиссе хоам бу комиссе членаша хІара дийнахьа, кІиранденгара дІаиккхача, Іуйрийна 9 сахьат даьлча денз 18 сахьат даллалца, шоатта дийнахьа 9 сахьат даьлча денз 12 сахьат даллалца нах тІайийбелгах укх адресах: г. Грозный, Полежаева ул., цІа 16/9, комната 106.

ХРОНИКА

Нохч - ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо «Нохч - ГІалгІай АССР халкъа депутаташ харжарах» долча Закона 22-гІа статья кулге а лувцаш, 1989 шерарча 29 ноябрера УказагІа Нохч - ГІалгІай АССР халкъа депутаташ харжара йола 175 окружной хоржамий комисси вІашагІъеллай.

Партийни вахар: балха стиль

Кердача хьисапе

Укх шера доккхи толамаш доахаш хьайоагIаш я «Оргтехника» яхача производственни объединене чуйоагIа «Электроприбор» яха завод. Цунна еннай КПСС Нохч-ГIалгIай обкома, Грозненски горкома, СССР электротехнически промышленностен приборостроенеи министерства дIа-юха тела ЦIе байракхаш.

Ала деза, предприяте гIуллакхаш иштта дика хургдацар, укхазара партийни организаци чIоагIа ецаре. Ерригача коллективага диллача йоккха яц из (3 эзар сага юкъе 4 бIаь коммунист мара вац), цхьабакъда, боккха ба цо беча балха боарам. Предприяте мел къестаду лоархIамегIдола дешаш коммунисташ хьалха а латташ къестадеш да.

Дика болх бу укхазарча парткомо. Цунна чувоагIа вурийтта коммунист. Царех хIаране къаьстта шийна тIадилла декхар кхоачашду. Иштта, производствана керда техника юкъейоалаяра тIахьожам лоаттабеш ва парткома член Л. М. Иванов, администраце кадрови политикана тIахьожаш коммунист П. С. Митряшкина я. Ала деза, парткома хIара сектор ший болх дика дIахьош йолга. Цхьабакъда, тIахьожам лоаттабарах доалаш дац цар гIуллакхаш, хIана аьлча хIара проблема лерттIа тахка а, из кхоачашъяра никъ белгалбаккха а, эше. из кхоачашъеча хьалха отта а декхарийла ба коммунисташ. Цу хьакъехьа шоай болх дика вIаштIехьбаьккхаб укх шера парткоме вIашагIъеллача шин секторо. Царех цаI я В. Г. Бугаев керте латта болхлой кхачан продукташца Iалашбара сектор, хIаьта шоллагIъяр В. Б. Тищенко бехктокхаме вола халкъа эша товараш арахецара, бахача наха гIуллакхаш дара, экономика сектор я. Шоай болх дIаболабаь дукха ха еце а, цхьацца толамаш даха кхийнад цар. Масала, предприяте територе тIа кхачан продукташ йохка тика хьайийллай, болхлой цу продукташца дикагIа Iалашбара юртарча боахамашца договораш оттадаьд. Ховш да, вай республике халкъа эша товараш арахецарен баха нах царца Iалашбарен проблема ира латтилга. КПСС обкоме а Министрий Совете а массехказа дийца дош да из. Цу проблема лерттIа терко еш я партийни организаци. Из мишта къоастае еза, дувцаш ши заседани хиннай парткоме. Цига белгалбаьккхача лостамагIа хIанз дукха болх дIаболабаьб предприяте. Городе бахача наха йовзаш хургья цо арахеца продукци: яздеш дола ручкаш, бешамаш лелаеча наха эша инвентарь. Цунах бахача наха а предприяте болхлошта а дика гулакх хул. Кхы а цхьа лоархIаме хIама дIадоладаьд хIанз «Электроприборе». Укх заводе арахецаш я кепайоазон множительни техника, хIаьта цу техникаца бахача наьха заказех кепайоазон балхаш деш да; парткоме баьча соцамах.

Партийни организацес толамаш дахара бахьанаш тахка эттача цхьа белгало гучаяргья: цкъа соцам тIайийцача, из мишта кхоачашбаьб хьажара ши-кхо бутт баьлча из дош юхакердадоакх парткомо. Вешта аьлча, тIайийца решенеш кхоачашъяра тIахьожам дика вIаштIехьбаьккхаб укхаза. Хетаргахьа, цудухьа вIаштIехьдоал партийни организаце толамаш даха.

Бакъдар аьлча, ший белгалонаш дукха я завода партийни организаце. Масала, кхычахьа санна специалистий отчеташ йиц укхаза. Царна меттел, уж специалисташ, кулгалхой тIа а бехаш хан-ханнахьа парткома функциональни заседанеш хул. Цар гIуллакхашка хьежжа къамаьл хул цу заседанешка.

Кадрови дешаш къоастадеча доккха дакъа лоац предприяте коммунисташа. Дукха ха йоацаш хиннача профсоюзни хоржамашта шийчо еш дукха болх бир цар. ХIанз хержача профсоюзни комитета составага хьежача, хьалха хинначунна тара яц из. Предприяте хIара подразделенес хержа шоай викалаш бахийтар цунна юкъе. ХIаьта, цул тIехьагIа хиннача профсоюзни конференце из состав чIоагIийр.

Завода директор, специалисташ, ерригача подразделеней кулгалхой альтернативни хоржамашца увттабаь ба предприяте. Цу хьакъехьа шийна хетар дувц парткома секретара Зайцев Виктор Ивановича:

— Партийни дисциплина йоха ца яр дукха, лакхерча партийни организацеша дIадехаш хиннар хьал а лаьца, специалистий а подразделеней кулгалхой а хоржамаш вIаштIехьдаьхар оаха. Цхьабакъда, сай дагардар аз духхьал дIааьлча — цу тайпара хоржамаш эшаш доацаш санна хет сона. Боккха теркам тIа а бахийта харжа веза завода директор, профсоюзни, партийни, комсомольски организацей кулгалхой. ХIаьта специалисташ а кхыбола кулгалхой а администрацес ше увттабе беза, цул тIехьагIа болхлой собранешка из решене чIоагI а еш. ХIана аьлча, директорана аттагIа хургда ше хоржача хана тIаьийца программа кхоачашъе.

Бакъдар аьлча, парторго яхар кIоаргга уйла яйташ хIама да. Нийса дий-теш из: керттера инженер, керттера механик, цеха начальник хоржамаш а деш уттабеш хилар? Цар профессиональни говзал дикагIа йовзаргъеций предприяте кулгалхочунна? ХIаьта цо оттавеча сага болхлой коллектив раьза еце из чIоагI ца ве бокъо 'ма хургйий.

ХIанз геттара лоархIаме гIуллакх тIайийцад предприяте партийни организацес. Грозне а беррыгача мехка а ира латт зуламашцара къовсам. Цудухьа, Нохч-ГIалгIайчен чурча гIуллакхий министерствас ший материальни база чIоагIъяра 1 млн. 40 эзар сом дийхад предприятешкара.

— Тхоашкара мел доагIа ахча дIалургда оаха, — йоах Виктор Ивановича. — Цхьабакъда, цунах кхоачам хургбац, аьнна, хет тхона. Цудухьа, заводе арахецача продукцех кепайоазон множительни техника а кхы мел дезар а лургдолаш дийцад оаха. Амма, цу хIамашца зуламашта никъ бехкалой тамаш я, наха шоаша правоохранительни органашта гIо ца дича. Цудухьа зуламашца къовсам лоаттабергболала болхлой отряд вIашагIйоллаш да тхо. Цу отряде чубоагIаргба къона коммунисташ а комсомольцаш а. Хьалха тхо долча хиннача халкъа дружинана вIалла тара хургъяц из отряд. Шерра экономически база а йолаш, эшача хана балхара тIера боахаш, заводо материальни новкъостал а деш хургба отряда доакъошхой. Хетаргахьа, иштта вIашагIъеллача отрядо доккха гIо дергда милиценна.

Иштта кхоачащдеш ба «Электроприбор» яхача завода коммунисташ шоай декхараш. Массанахьа а гIуллакхаш иштта леларе, цигара коммунисташ санна уж денал долаш баларе, йоккхагIа хургъяр парте авторитет.

Ч. МАНОЛИС.

Республикерча дуккхача къахьегама коллективашта, иштта бахача наха чIоагIа эшаш йола тайп-тайпара продукци арахец Грозненски «Дружба» яхача картонажни фабрика болхлоша. Дерригача технико-экономически хьокхамий итт бетта планах тIехдика лоархIаяьй фабрика коллектив. Паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цо арахийцай 116 эзар сома маьха тайп-тайпара продукци.

Ши-шегIа хьахиннадац уж къахьегама толамаш. Хьинар кхо ца деш къахьегача болхлоша хьакхелла да уж. Уж санна бараш итташ, бIаьш ба фабрике. Царех цаI я закройщица Хашиева Лемка. Закройщикашта юкъе эггара хьалхарчарца ший тамагIа а долаш, продукци кийчъе бокъо яьккхарех я из.

ХIамаш тегача мотористкашта юкъе фабрике эггара говзагIчарех цаI я Пашаева Валентина Алексеевна.

СУРТАШ ТIА: 1. Закройщица Л. Хашиева ло боакхаш я; 2. ХIамаш тега мотористка В. Пашаева болх беш йоалл.

И. ПЛИЕВА сурташ.

Мехкдаьтта чакхдоахачен мехкдаьттахимически промышленноста болхлошта «Нохч - ГIалгIай АССР мехкдаьтта чакхдоахачен мехкдаьттахимически промышленноста заслуженни болхло» яха Сийлен цIи яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Мехкдаьтта чакхдоахен мехкдаьттахимен промышленность дегIакхувлача доккхий гIуллакхаш карагIдувларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч - ГIалгIай АССР мехкдаьтта чакхдоахачен мехкдаьттахимически промышленноста заслуженни болхло» яха сийлен цIи лойла:

Захаров Иван Лаврентьевича — В. И. Ленина цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода цеха оператора.

Морозкин Валентин Яковлевича — А. Шерипова цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода вокхагIволча оператора.

Прохоров Николай Ивановича — Грозненски химически завода мастера.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель
Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь
С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1989 шера, 24 ноябре.

Къахетам—сага дикагIйола оамал

Къахетам. Шера а кIоарга а маIан долаш дош да из. Дерригача адамашта гаргга а цар дика кхетадеш дола дош а да из. Къахетаме дегаш хилар дунен адамий юкъара оамал я. Наггахьа нах мара хилац къиза, къахетаме доацаш дегаш долаш. Къахетаме хилар а ца хилар а зIамига долча хана денз бера луча хьехамца, хIаьта иштта цун вахара хьалашца, цун массе ханарча гонахьенца дувзаденна да.

Цхьавола саг хул, адамех хийтта ца Iеш са мел доаллача хIамах а къахеташ. Сона дукха нах байнаб котама а, устагIа а, бежана а урс ца хьокхаш. Бераш массаза а хул коа тIарча оалхазарашца а хьайбашца а къахетаме, хIама хьокха, Iунал де гIерташ. БоккхагIа бараш декхарийла ба уж оамалаш хьаллоацаш а могаеш а хила.

ЛоархIаме да ший даьцанаьнаца, дезалашца, арахьарча нахаца къахетаме йолаш къона тIехье хьалкхеяр. Ший къамах болча нахаца санна кхыча дерригача къамашца а хила веза хIара саг къахетаме а, догцхьалха а, гIуллакхаца а, гIо-новкъостал ийшачоа оарцагIвала кийча волаш а.

Вайнаьха массаза а хиннай кIалвисар, гIо-новкъостал эшар хьаллоцаш йола дика оамалаш. Да воацаш таро йоацаш диса бой, моллагIа а во дена, цIеро боахам боагабаь, иштта кхыдола зуламаш хинна нах хьаллоацаш а эшаш дола гIо-новкъостал деш а хиннад массе хана а. ХIанзара бIаьшере дIайолалуш яьгай Галашке. Эса-ЧIоже эггара йоккхагIа йола юрт хиннай из. Ши-кхо цIа мара юхедисадац ерригача юртах. Сай нанас а боккхагIа болча наьна вежараша а, кхыча Галашкарча боккхача наха а дувцаш хезад сона цу хьакъехьара тамашийна хIамаш. Эса-ЧIоже а Наьсаре а цхьаккха шахьар хиннаяц Галашкарча наха гIо-новкъостал ца деш. Гаргара хилар ца хилар лаьрхIа доацаш говрашца а, вордашца а, гIаш а хьаухаш хиннаб. Кхача, барзкъаш, цIагIара хIамаш — массагIа хиннад иштта таро еха бисача наха эшараш.

Советски наьха дика оамалаш я моллагIча къамий во дена бала кхаьча моттиг нийсъелча, цун шоай низ кхоачаш дола гIо-новкъостал деш, хьаллоацаш. Иштта хилар Туркмене, Узбекистане, Дагестане, Армене мохк агарах адамашта доккхий зуламаш хиннача. Вай Нохч-ГIалгIайченера а дахьийтар эрмалошта ахча, барзкъаш, гIишлоний материалаш, кхыдараш. Цу гIуллакха оарцагIъяьлар къахьегама коллективаш, партийни а общественни а организацеш, къаьст-къаьста гражданаш интернационалисташ, тайп-тайпарча къамий викалаш, школьникаш, кхыметтел берий учрежденешкара зIамига гражданаш а. КIезига новкъостал динзар доазол арахьарча дуккхача социалистически а капиталистически а паччахьалкхенашка бахача къахетамеча наха а.

Къахетамеи хоза дог-уйлеи дола саг — из визза, цун цIи доккхача сийрдача дошо алапашца дIаязъе мегаргйола саг ва. Ма дукха а ба меттахь вай мехка а дунен тIа а уж тайпа нах миллионаш а миллиардаш а ба. КIезига бац уж тайпа дика уйлаш йола нах вай интернациональни Нохч-ГIалгIайчене а.

Ткъаьи иттлагIча шерашка хинна атта доаца хьалаш къаьстта йола моттиг дIалоацаш да историен юкъе. Моцало дукха шахьараш йоассайнр Украине а Россе а. Россе къе йолаш дацар из. Сталински режима болх бар. Сона дика дагабоагIа вай мехка хьаухаш хинна моцало кIалбита нах. ДагадоагIа тхоай юртахоша царна кхачанца деш хинна новкъосталащ. Тхо даьхача Алхасте массехк бер дар, шоай дезалхой а баь, юртахоша лелаш. Йишеи вошеи хьа а ийца, царех ший йоIи-воIи а даь, кхоабаш вар Фаргиев Хосбот-Хьажа. Хоза наха цIераш а йоахаш, дика кхийнаб а оалаш, нах хилар царех. Моцал лаьтта шераш дIадаьнна итт-пхийтта шу даьннача хана тха юрта баха баьхкар Наьсарера цхьа дезал. Бийсолта яхаш вар цар да. Ийс-итт дезалхо вар цар. Вай яха тIехъяьнна таро а яцар. Дукха ха ялалехьа тхоай нанас сайга къайлагIа аларагIа гучадьлар сона цу дезала юкъера Ахьмад аьнна цIи тилла кIаьнк, хьанийца лелавеш эрсий кIаьнк волга. Мецача шерашка дезал байна цхьав виса хиннавар из. Машиннаькъа станцера воалаваь хиннавар. Ший дукха дезал боллашехь, цунах къахеташ воалаваь хиннавар из Бийсолта. Ше ваьхача юртарча берашка цунна тIехбеттамаш ца дайтар дукха вена хиннавар из тха юрта ваха а. Уж дезал хьоахабича, хийла дагадох сона къахетаме дегаш долча наьха лоархIам адамий вахаре чот яь варгвоацаш боккха хилар. Уж тайпа моттигаш хиннай дуккхача вайнаьха шахьарашка, кхыметтел гаьннарча лоамашка а.

Дика оамал я таро йоацаш бисача дезалашта гIо дар, уж хьаллацар. Гаргара вий вац аьнна доацаш, моллагIча къаман хилар а хьисап доацаш ду уж тайпа гIуллакхаш наха.

Вахаре дукха моттигаш нийслу, теркал ца еш йита йиш йоацаш, нахагара гIо-новкъостал эшаш. Иштта йола моттигаш нийсъелча къаьстта гучадоал сага дог къахетаме хилар, нийсагIа аьлча, сага дега камаьршал, цун хозал-дикал.

Къаьстта чIоагIагIа зе лу наьха дегай камаьршал мехка бала тIаэттача хана. Вайна ма харра цу ханех цаI ма ярий Сийлахь-боккха Даймехка тIом лаьтта шераш а. Царна юкъе а Iалаьмате гIайгIане а атта доацаш а шераш дар Нохч-ГIалгIай а кхыдола къамаш а мехках даьха лийнна шераш. Цу ханарча административно-командни наькъаща балхаш деш хинна хьакимаш мелла къиза, гIожа дегаш долаш, хиннабале а, мугIарера нах шоайла къахетаме а гIуллакхаца а бар. Из дика тешавеш хьагойтар Казахстане даьхача шераша, къаьстта юххьанцарча халагIча шераша.

Сона дика дагадоагIа тхоаш дIахьачача хьалхарча дийнахьа Кустанайски областерча Анастасьевская яхача юрта цхьан эрсий дезала тхоаш тIаэцар. ТIем тIа мар а вийна, пхи бер а кхоабаш яхаш яр тха фусам-нана Когатько Мария Павловна. Эггара доккхагIа дола цIа тхона мукъадаьккхадар цо. Доккха лоа а уллаш Iа ма дарий из. Геттар кхоачара бола гаргара нах санна тIаийцар тхо эрсий дезала. ЛаьрххIа терко йир халача наькъо матар дихьача тха кагийча берий. ЦIаккха а бицлац сона а са боккхагIча вежарашта а юрта дахача хана а, хIаьта иштта городашка дахача хана а камаьршачеи къахетамечеи дегашца тхоашца хоза гIуллакхаш леладаь эрсий, украинцаш, казахаш, иштта кхыча къамий викалаш. Биц ца барал совгIа цар хоза гIуллакхаш тхоай берашка дIа а дувц оаха.

Дувцилга йоацаш хала ха яр из. Шоай гIуллакх даьдар къизача тIема шераша. Геттара къе бахар тхо нийсденнача поселкера нах. Украинцаши, эрсийи, немцийи бар уж. Къаьстта вогIа дар немцашка хинна хьал. Моцала бовра, унзарвоахаш дар цхьаболча тIехкий ден тIа бахача дийначар сурташ а. МаIа нах къахьегама фронте дIа а бига воча хьал тIа бисабар уж. Цхьабакъда, къахетаме дегаш долча юртахоша шоай тарлуш дола гIо-новкъостал дора царна а вайнаьха дезалашта а. Сона дика дагабоагIа колхоза парторг хинна жан ферма заведующий Гришкова Соня, завхоз хинна Бондаренко Мария, аьшкапхьар Бабич Петр, иштта кхыбараш. Ялх-ворхI шу даьнна хургволаш цхьа хоза кIаьнк вар Итум-Кхаьлара боалабаьча цхьан дезала. Данильбик яхаш яр цун цIи. Iалаьмате биркъе а меца а бар уж. Нанеи кIаьнки шиъ мара дацар. Парторг Гришкова Соня каст-каста йодар воIи нанеи долча даа хIама а ийце. Цкъа дIайхача лазарах цамогаш а хинна Iовежар Данильбик. Из ший кIаьнк хилча а, хетаргахьа, кхы чIоагIагIа корзагIъяьнна хьовзаргъяцар коммунистий вожак. БIаргах хий а ухаш, арайоагIаш йира сона из кIаьнк уллача цIагIара. Цу сахьате райцентрера лор а воалавайта, дарба дайта оарцагIъяьлар из кIаьнка. «Мой Данильчик» аьле, яхе тIакхетар из миччахьа а из кIаьнк шийна бIаргавайча. Барзкъанца а даарца а хаддаза новкъостал дора. Кхыча таро йоацача дезалашта а дора цо цхьацца новкъосталаш. «Парторг Соня» аьнна оалар цох кIалхарбараша а спецпереселенцаша а.

ЦIаккха а дицлац сона сага къахетамеча дегаца дувзаденна цхьа хIама. Вайнах мехках баьха кхоалагIа шу дар из. Кустанай яхача областной центре дар тхо дахаш. Тхона юххе, никъ мара юкъе боацаш, бахар дикка хапа чу бенна эрсий мари сесаги. Шоай дезал а болаш йоIи воIи дар цун цу городе дахаш. Сесаг детдоме яр болх беш. Цхьан сарахьа со балхара чувоагIаш лоалахой коа наIарга латтар фусам-нанеи 5-6 шу даьнна хургвола хьатаро бос а, герга юхь а, жогIара бIаргаш а дола кIаьнки. Ер малав шун яхача са хаттара безаме жоп а луш, кIаьнк шоай ва-кх, аьлар сога лоалахочо. КIаьнк тхона юхера дIахо ваьнначул тIехьагIа хьадийцар цо гIуллакх ше ма дарра. Ше болх беча детдомера хьавоалаваь хиннавар цо кIаьнк. Из хиннавар дай нанеи дIайхача лазарах дала а денна виса нохчий-лоаманхой кIаьнк. КхоачарагIа бола гаргара нах хьакхоачаргба дIавига, яхаш хабараш а дувцаш, цхьа шу гаргга ха хиннаяр из детдоме лелаву. Лоалахочоа дукхавезавенна хиннавар из. Нани яха дош хиннадар кIаьнка каст-каста оалаш дар. «Нани» аьлча жоп дала саг ца хилар бахьан долаш хила везаш вар кIаьнк бос баха а гIайгIане а. Лоалахочо, детдома тIабехкарашкара пурам а долаш, бийсаги яха шийца чуккхувлаш хиннавар из. Эрсий дешаш Iомаде а ваьннавар. Фусам-наьнах «мама» яха а фусам-даьх «папа» яха а волавеннавар тIехьагIо. ГIийла а теIа а вола кIаьнк харбаз санна тоа а венна дIавахар.

— Тхоай йиIий а виIий а бераш доллашехь, укхох къа а хеташ лелаву оаха ер, — оалар эрсий марои сесагои, — гаргара нах гуча а баьнна дIаваггалца.

— Шоай йиIийи виIийи дошош санна бераш доллашехь, цу нохчий кIаьнка гонахьа хьувз-кх уж мари сесаги, — оалар цу хана хийла тха нанас. — Къахетаме дог дика да-кх кераста сага дале а бусалба сага дале а.

Цул тIехьагIа, ах шу совгIа ха яьннача хана даь вошеи цун сесаги кхыча областера хьа а баьхна дIавигар нохчий-лоаманхой кIаьнк.

— Даьллахь ма бохаме сурт дар меттахь, тахан кIаьнк дIавугаш вай лоалахой коа эттар, — дийцар сона нанас саррахь со балхара чувеча, — ца соццаш хий ухар гIазкхечуни моаташкаи бIаргех. Даьра бохам-м сона а кIезига банзар цу сурто.

Цул тIехьагIа, ши-кхо ди даьннача хана дар из. Со балхара чувоагIаш шоай коанаIарга Iохайна вагIар нохчий кIаьнк лелаваьча фусама да. Бос баха а теIа а из воландаь, цамогаш-м вац хьо, аьнна, хаьттар аз. «КIаьнк дIавахарах хиннача Iоткъамо даьд тхо цамогаш — аьлар гIийлача оазаца лоалахочо, — фусам-нана-м метта дIаежа улла ер кхоалагIа ди а да. Лор а ух тхо долча».

Къахетам а безам а яхаш дола кхетамаш цIаккха а хиннадац сага деган уйлаштеи бе-башха доацаш. Атта дацар эрсий маран сесаган шоаш къахеташ а шоай волаш санна везаш а лелаваьча кIаьнках къаста. «Могашал вай яха дика йолаш вацар из, лаьрххIа доал а Iунал а эшаш вар, ши-кхо шу кхы даллалца мукъагIа висаваларе, дегI дика чIоагIлургдар цун», — оалар тха лоалахоша хийла. Бехк а бацар алар. ЛерттIа доал а Iунал а ца деш, цунна цхьа хIама хилар кхерар уж. Иштта да дикача наьха къахетаме дегаш.

Цхьаькха хIама а да сона цIаккха а диц ца луш. Шоашта мелла чIоагIа хало тIакхаьчаяле а, шоай тароназ йоккхий еце а кIал бахача наха шоай тарлучогI гIо-новкъостал дора вайнаха. Тхо хьалхарча шера даьхача Кустанайски областерча Анастасьевске яхар Амеличкина Варвара Дмитриевна яхаш цхьа къовзткъа шу гаргга ха йола эрсий кхалсаг. ДегIа унахцIена йоаца цхьа йоI мара саг вацар цунца. Ше а дика могаш яцар. Геттар къе боахкар уж. Бакъда, кIоарга хьаькъал долаш, къахетаме дог, хоза къамаьл долаш, безаме саг яр из. Тхо даьхача цIеношта гаьна боацаш бахар уж. Челябинске яьха а цига биологи хьехаш школе болх баь а яр Варвара Дмитриевна дуккхача шерашка. Поселкерча наха чIоагIа лоархIаш а езаш а яр из. Тхо Iохкаьча ши-кхо бутт баьннача хана Iохкийтта ког а лозабаь ши-кхо бутт баьккхар цо, наьха санна хало озаш. Тха воша а даь сесаг а бар царцига бахаш. Даь сесаго а тха нанас а гIуллакх дир цунна, из гIатта дIайолаяллалца. Жуврах яь йIайха сискал а шурийла даь худар а дукха дезаш яр Варвара Дмитриевна.

Нана гIатта дIайолаенна бутт балалехьа воагIий-вагIаций ца ховш, цIаьхха фронтера вена цIакхаьчар цун цаI мара воаца воI Сергей, наькха тIа уллаш Советски Союза Турпалхочун дошо седкъа а болаш. ВоI цIакхаьча ши сахьат далалехьа, из а воалавеш тхацига ера Варвара Дмитриевна. Дог тохадолийташ дале а безаме сурт дар из.

«Ераш, ер а укхан дезал а. ба-кх йоккха хало тIакхаьчача хана хьа нанеи йишеи хьаллаьцараш, акхарна декхарийла да тхо а хьо а», — аьлар турпалхочун нанас.

Цу колхозе тракторни бригада бригадир а хинна дIавахар тIом хьалехьа тракторист хинна Сергей. Эздий а, сабаре а, гIуллакхаца а зIамсаг вар из, ший дезалца леладаь хоза гIуллакх дицлуш вацар.

Цу ханна Челябинскерча госпиталера цIавенавар диазлагIа тIем тIа чевнаш хинна вола са воша инвалид. зIамагIа вола лейтенант, Ювсап. Вежараша санна шоайла гIуллакх леладир Сергейс а цо а.

Сталинско-бериевски атта йоаца режим йолча хана а хиннаб, хIанз а ба кхычахь санна вай боккхача советски мехка къахетаме дегаш а хоза уйлаш а йола нах. Уж ца хилча ма безаме а хургдацар меттахь адамий вахар.

ХIара дезала, ерригача общества вахар ираз долаш хилийтара чIоагIа эшаш ба эхь-эздел, хьинар-денал дола, къахетамеи цIена дог-уйлеи дола нах. Уж латта беза перестройка бахьан долаш къовсам лоаттаберий хьалхарча мугIарашка. Царгара хьехам ийбе беза вай кхувш йоагIача ираз долча къоначa тIехьено.

Хь. ГАЛАЕВ,
парте ветеран.

КХАЧАН ПРОГРАММА КХОАЧАШЪЯРА

Перестройкас дикка лакхбаьб къахьегача сага бокъонаш лораяра бола профсоюзий лоархIам. Профсоюзаша чIоагIагIа лоаттабу къахьегамхой социально-экономически хьашташ кхоачашдара тIехьара къовсам. Из да эггара хьалхарча аргIана къахьегама унахцIена а кхерамза а хьалаш хьахилийтар, социально сихденна дегIаухилга, наха салоIилгеи быти вIаштIехьъяккхар. Профессиональни союзаша махулла сихагIа къоастае еза экономически реформа кхоачашъечара шоай моттиг, из дича гаргарча хана йиш хургья къахьегамхой вахара хьал тоаде.

Иштта кхетаду шоай декхар «Чеченингушагропром» яхача республикански агропромышленни объединене профессиональни организацеша. Из бакъдеш я дIабахача бетта юххьанцарча профсоюзни организацешкеи вIашагIтехача профкомеи хинна профсоюзни отчетно-хоржамий собранеш. Цу собранешка белгалдаьккхар къахьегамхой хьашташ лорадара тIехьа профсоюзни организацей лоархIам лакхбе безаш хилар.

Дика да администраци, партийни профсоюзни организацеш цхьа барт а болаш болх беш, халадар а аттадар а декъаш хилча. ТIакха гIуллакх а дика чакхдоал, болхлой хьашташ а кхоачашдулу. Иштта барт тайна беча балхах доала беркат дувцаш дола масалаш кIезига дац объединене подразделенешка. Масала, «Заградинское» яхача производственни материально-технически снабжене отчетно-хоржамий собране иштта хилар. Отчетни хана профком хьежай итташ йолча заявленешка, царех дуккхаяраш кхоачаш а йир. Директор М. А. Арсамирзаев керте а волаш уж кхоачашйир администраце.

Отчетни хана дика опыт Iоаяьй Гикаловски консервни завода профсоюзни организаце. Доклада тIа профкома председатела Н. А. Мусаева белгала мадаккхара, профсоюзни организаце керттера теркам тIабахийтар профсоюза членийн социальни хьалаш тоадара, коллектива къахьегамхой вахар тоадара.

Фу деш хиннай профсоюзни организаци отчетни хана? Предприяте болхлой къахьегама хьал тоаде дезаш дар. Профсоюзо хьинаре дакъа лаьцар производственни операцеш аттача йоахаргйолаш, кулгашца беш бола болх кIезигберг болаш цехаши технологически линеши тоаяра юкъе.

КIезига къахьега дезанзар профкома предприяте столови хьалъяйтаран из болх бе йолаялийтаран. ХIанз болх беш я паргIата Iохайна хIама даа мегаргдола столови, чам болаш кийчдаь даа хIама а да.

Бытовкаш дикагIа тоаяра дола дош а оттадир профкомо. ХIанз бытовой помещенеш тоаяь я, болх беш я душевойш. Къахьегамхой кхыдола хьашташ а кхоачашду профкомо.

Лакхлу предприяте экономически хьашташ. Болхлой тешаш ба цо шоай хьашташ администраце беча низах лорадергхиларах.

Доккхал де хIама долаш ба «Грозненское-1» яхача автотранспортни предприяте профсоюзни болхлой а. Цох дика а хеташ дийцар шоай отчетно-хоржамий собране цу боахама водителашеи ремонтникашеи. АТП профкомо хадданза теркаме лоаттаду коллектива вахара хьашташ, болхлошта фу эш, царна фу лов хьож. Уж кхоачашде гIерт.

Иштта дика дац гIуллакхаш паччахьалкхен заводской говраш кхоабача, Петропавловски автотранспортни предприяте, специальни гIишлон-монтажни управлене, кхычахьа. Цар профсоюзни организацеша шоай болх хIанзарча хьалаша дIадехарашка хьежжа эргабаккхац.

Къаьстта во латт болх Грозненски консервни завода профсоюзни организаце. Из предприяти ший къаьстта башхалонаш йолаш я. Цига дукхагIбола болхлой кхалнах ба. Цкъаза цига беш бола болх маIача наха а низкъала болаш хала хул. Цехашка массаза тIаьда я, мух хьекх, бIеха я.

Болхлошта кхыметтел бытовой помещенеш а яц, дуаш дола хIама геттара во да. Из чIоагIа хала а хеташ дувцар кхалнаха шоай профсоюзни отчетно-хоржамий собране. Профсоюзни организаце цхьаккха хIама даьдац кхалнаьха къахьегам аттача баккхара, йоахар цар.

Профсоюзни болхлой профсоюзагара алапи а йидеш (кIезига доацаш) администраце яххар деш бола нах а хинна дIаайттаб. Из гIулакх сиха а овлангара а хувца дезаш да.

Иштта хьале-хилар «Чеченингушагропром» объединене профкома отчетно-хоржамий профсоюзни конференци а. Бакъда, из конференци хIанзалца санна йоацаш наха дика дакъа лоацаш хилар. Из хиннад профессиональни организаце болх перестройка хьалашка беш хиларца дувзаденна бендаь, ВЦСПС VI пленум хинначул тIехьагIа эргабаьинадаь.

Отчетни хана профсоюзни организаце кIезига хIама даьдац. Цхьадолча даькъе болхлошка квартираш кхачийта карагIдаьлар. 50-нел совгIа болча дезалашка квартираш кхаьчар. Профком чIоагтIа хьежар квартирашта аргIана латтача наьха спискага. Из бахьан долаш списка тIара дIаваьккхар 112 саг.

«Чеченингушагропром» объединене ший берий яслеши бешамаши яц. ХIаьта 40 гаргга бер берий учрежденешка дIанийсдаьд. Къахьегамхоша даь 400 дехар кхоачашдаьд. 500 саго путевка енна шоай унахцIено тоаяьй.

Профкомо къаьстта теркам тIабахийтар къахьегам лорабаран кхерамзален техника лоаттаяран, производственно-экономически дешара, боахам лелабара керда формаш юкъейоалаяра.

Къаьстта теркам тIабохийташ хиннад экономически социальни дешаш, балха нах хьанийбарен балхара дIабахарен дешаш.

Конференце кIезига дувцанзар кхоачамбоацарех а. Къахьегамхочоа ше социальни лоравеш хулга хоадалара теркам тIабахийта безаш хилар дийцар.

Керда хержача профкомо теркам тIабахийта беза конференце яьча производственни критикана, ВЦСПС VI пленума решенеша дIа мадеххара меттаоттаде деза профсоюзий сий.

Тха профсоюзни организаце цIерагIа кхы цхьаькха хIама ала а ловра сона. Болхлой хьашташ лорадеш яле а, шоай статуса хьашташ лораде магац профсоюзни организацешта. Масала, укх шера цхьаккха бахьан а доацаш я аьнна хIама а доацаш тхогара дIаяьккхар тха коллективаша дакъа а лоацаш хьалдаьча цIеношкара 16 квартира. Цу гIулакхо чIоагIа эгIазбигар болхлой. Мел лакхарча моттигашка тхо латкъарах хIама хиланзар. Цул совгIа, Советски Iаьдала органе тхога аьлар уж дIаяьхха 16 квартира бахьан долаш 5 шера кхы а квартираш лургъяц. Мичай нийсхо?

ХIанз тха предприятеш хозрасчета тIа ялар бахьан долаш цIенош хьалдара средстваш хьахул тха. Бакъда бац гIулакха вIалла бала бац «Чеченингушагропром» объединене кулгалхой. ЦIенош хьалдара тхоца договораш увттаяц цо, ший планашта юкъебахийтац. Агропромышленни комплексе болх беш 125 эзар саг ва. Республике эггара гаргагIча хана кхачан программа кхоачашъезар майий из.

КIезига хIама дац тха болхлой унахцIено лораяра даькъе де дезаш. Республика дарба дара-унахцIено чIоагIъяра комплекс йоацаш йоллаше а, дукхача хана денз унахцIено тоаяра санаторий-профилакторий хьалъяйта магац тхона.

Кхы а дукха къахьега дезаргда тха ВЦСПС VI пленума решенешка хьежжа болх эргабаккха.

М. КОДЗОЕВ,
Нохч-ГIалгIай агропромышленни объединене вIашагIтехача профкома председатель.

ЛИТЕРАТУРНИ ОАГІУВ

Къона оазаш

Дударова Макка

* * *

Маьлхагара ираз дийхе
Кулгаш кховдадир.
Малхо зіанаращца
Са кулг дІоахдир.

Беттагара ираз дийхе
Кулгаш кховдадир.
Беттан лиро сийрдаьккха
Бийса оттайир.

Седкъагара ираз дийхе
Аза дехар дир.
Седкъа сийрда баьнна,
Сога белакъежар.

Иштта сийрда дий-те ираз!—
Аьнна цунга хаттар дир.
— Ираз деьга лир да, —
аьнна,
Цо сога жоп делар.

* * *

Уллуе нах ца хилче,
Сона лела мог.
Біаьсти малх дІабайча,
Детталу са дог.

Седкъий къайладаьлча,
Аз саготдац,
Хьо уллуе ца хилча
Дунен хозле гац.

Зуец аз дунен сердал:
Со цо Іехаяц.
Хьоцара біайхе безам
Аз са-сайца бувц.

Кхел хилийта иштта
Сердал Іа сона лу.
Хет аз хьога: мишта
Дог са Іехаду?

* * *

Кхерац со се йита гаьна
ваьнна,
Кхыяр йолча хьо дІагІоргва
аьнна,
Кхерац со вай безам хийра
баьнна,
Лаьтта боацаш бовргба
аьнна,
Кхерац со сай біаьсти
дег чура яьнна,
Из а йоацаш се юсаргья
аьнна,
Кхер со, везар, дег чура
хьо дІаваьнна,
Дуне даьсса хеталургда
аьнна.

Куркиева Совдат

МАШАР

Даим машар хилба лаьтта
Даим сийле хийла,
Даим машар хилба лаьтта
Масса волаш дийна.

Даим машар хилба лаьтта
Віалла герзаш доацаш,
Даим машар хилба лаьтта
Цхьаккха воалхаш воацаш.

Даим машар хилба лаьтта
Гіоза хилба къоаной,
Даим машар хилба лаьтта
Къа ма лулба ноаной.

Даим машар хилба лаьтта
Баь тІа лесташ зизаш,
Даим машар хилба лаьтта
Масса волаш виза.

Даим машар хилба лаьтта
Делаш хилда бераш,
Даим машар хилба лаьтта
Сийрда малх а хьежаш.

Хамхоева Жимсари

НАЬХА ИРАЗ

Дукхаза зезад сона
оалаш —
«Со ираз долаш саг валаре,
Хургдар са кара дукха
хіамаш,
Атта вахаргвар,
ираз даларех.
Со раьза хилац иштта аьлча,
Цімхера хьежа аз цунга
оал, —
«Хьона фу эш ер дуне хилча
Хьа ираз хургда дой цунна
доалх.
Тийша болх бац вай лаьтта
эшаш,
Из лелабечох аз саг лархІац,
Бойла, ма вехаргва
закона мушо,
Шоалаг! из бе цун
кхуврг ма дац,
Вай лаьтта эшац
наьха къайленаш
Цудухь хувцалуш латт
хІара ди,
Къайла мел кхихьар
гучадоехаш
Харцонах дом беш,
да тахан ди,
Массанена сийле йолаш,
Да вай дай мохк лорабар,
Баьчан уйлашца гІа боахаш
Юкъар вошал кхотадар.
Сиглех ціен ткое вай
лархІа беза,
Буц якнича лаьттах
кІийле лоархІаш,
Іалама беркат лархІа деза,
Біарг мо чоагІа лорадеш.

ІОДИКА ХИЙЛА, СА МОХК!

Іадика хийла са мохк!
Іадика хийла!
Цхьа ха яллалца со хьоцара
къаьст.
Оалхазар а дукха сигал
лийнна,
Сатесача ший біенагахь
ласт.
Гаьна мехка тахан со
дІайода,
Са дег тІа кІеззига сагото я.
Цудухь, Даьхен сурт аз
сайца хьоргда,
Даьхе йиц ца еш
ціайоагІаргья.
Сигал оалхазар да даггара
кхесташ,
Хеталу: цунна сох къаста
лац.
Кора кІал а баьнна гІийла
белхаш,
Михо, Іадика ювцаш узам
хец.
Шаьра ховш да, гаьна,
кхыча мехка,
Керда новкъостий а
корогба.
Шаьра ховш да, воза хьаша
санна,
Кхыча мехко со тІаэцаргья,
Ца мел дайнар дукха хургда
цига;
Іалам, кемаш, городаш
хургья.
ХІаьта а даим санна са дега
гаргга
Гаьна биса са Даймохк
хургба!
Іадика хийла, са мохк!
Іадика хийла!
Хьайцар къаьста со ма елахь
йиц.
Бера хана денз, хьа лаьтта
лийннай,
Са хьол дезаг! цхьаккха
хіама дац!

* * *

Кердача фоно юхь хьесташ,
Дега деза тоамаш ду.
Шийлча шовдо, бухь а
дувлаш,
Біарга хоза хетар ду.
Шоашка аьннар хьадеш дола
Хьайбаш тийна дажаш доахк.
Дега ма хетт хоза йола
Іалам оазаш дег чу ек.
Іаламе юкъе ваха кхелле
БежІу поэт хІана вац?
Стихаш язъю сага віалла
Цун боа аьттув, хІана бац?

Плиева Индиана

ДАЬХЕ — СА БІАЬСТИ

Зизашца лепаеш енай
біаьсти,
Са дега чу зиза хинна
эттай біаьсти,
Цхьа морх а йоацача
сийнача кІоаргал чу
Дошоча малхо повзаду
жовхьараш,
Гіоздаьнна чІагаргаш
чукъедаш луач цу чу,
Іалама хознено цецдаьхад
оалхазараш,
Дукха деза сона лаьтта,
сигле, малх,
Латталба машар,
бахалба нах!
ТІема кхерам боацаш санна,
Екаш латт біаьсти кІайенна,

Со уд се йоккха хилар
дицденна,
Кхувасалу со біийгалг
санна —
Кер бузаш кІай біаьсти
дега чу енна,
Зизай ээар біарг хьеж
сога лаьттар,
Ээар, ээар зиза дея сога
геттар,
Дел бералгаш санна дега
тІера;
Со се а я бийргашта тара,
Лаьттан, зизай хьажо со
йохаяьй
Айлуш латтача дено
со йохаяьй,
Малха накъа йода со
уйлашца,
Дерригa дуне чулувц аз
уйлашца.
Зизаш санна эг,
гІоздаьнна са дог,
Дото гургалг хинна зовне
дек са дог,
Баркал, Дуне! Баркал,
біаьсти кхолларах,
Баркал хьона, Даьхе,
ираз лордарах,
Дунен біаь никъ сона
билларах,
Сай лоІам бар харжа пурам
даларах.
Дега чу Іа кхелла біаьсти
яхаргья со яллалца—
Хьа баьццарча лаьтто
дІахьульялца,
ТІаккха а дог ца Іабаш хьох,
Дийнлургья, зизай пурх
хургба сох,
Маьлха зіанаращца повзаш,
Лепаргда уж, ва Даьхе,
хьа уйлаш йовзаш,
Къоанала кІайбенна
Беш-лоам гуш
Теркаргда уж лаьттах дахка
са ца туаш.

Аушев Суламбик

ГУЙРЕ

Асаро йоагаяьй,
КІай зизай аре.
Беркате ера хьо,
Ва дошо гуйре.

Шийла йис йоагаяьй,
Сийрдача малхо.
Адмий дог деладаьд,
Хьийкъача ялато.

СалоІаш са тийна,
Улл нана-лаьтта.
Набарах денна,
Ший дегІах біубенна.

Гіадбаха гу белаш,
Колхоза болхлой.
Коа-карта ба хозаш,
Цар шоайла бу беташ.

Гуйре мо беркате,
Ахархой кулгаш.
Колхоза кое дизза,
Латт ялтий гувнаш.

Сийна бос хинна бай,
Гу бесаза баьнна,
Цу тІа баьржа сура сай.
Баьнна бий-хьоrl гаьна.

ХІанз-м хьо гуйре,
Соахка мо яц.
Езар улув йолаш мо,
Дог хьоца дац.

Гуйре, дошо гуйре,
Дега ю уйлаш.
Гуйре, дошо гуйре,
Чу ийце ухка кхаш.

Маьржа яІ, гуйре, хьа —
Ловцденна денаш,
Гуйре, маьрша я хьо, —
Йіаьхъенна бийсеш.

ЙОІАГА

Сув санна йоагІа хьо,
Біаьстенца хозъенна.
Зиза теха боал санна,
Дувхарах тоаенна.

Курача хьай дегах,
Хьай хозча сибатах,
ЙоагІа хьо біубенна,
Сихача боларах.

ЙоагІа хьо, йоагІа,
Керта кІедж лестаеш.
Сийрдача цу маьлхо,
Юхь-сибат лепадеш.

Сув санна йоагІа хьо,
Тоам болча хьай дегІах,
Курача кІанта дог,
Сов чІоагІа хьегадеш.

ФуралІал е малейк,
Тамаш я-кх хьо деце,
Ткъамаш дац ва аьнна,
Малайк хила тарлаций!

Сув санна йоагІа хьо,
Ва гІалгІай эздий йоІ.
Вай дезача коа-карта,
Чухьовза хьо даьлаІ!

Хьо біарга яйча денз,
Со а ваьннав сатемах.
Чам байна леле со, —
Деарах, маларах.

Хьога ба сатувсаш,
Юртара кагий нах.
Сурхо тІа йолий-те,
Хьол хозагІ йола йоІ...

Къоначча хьай шерех,
«Нокхарий модз» делахь.
Хьай ираза ах дакъилг,
Везачоа лелахь.

Халкъа яздархо

Чахкиев СаІида поэтически кхолламах дола дош

Ленински комсомола премий лауреата, 1978 шерарча Н. Островске цІерагІча Ерригсоюзни конкурса дипломанта, Нохч - ГІалгІай АССР яздархочун Чахкиев Идриса СаІида цІи вай республике яйза ца Іеш, цун доазонел арахьа а дика йовзаш я. Поэт а баснописец а, вахара баґІонаш дух тІа а воалаш тахка гІерташ вола прозаик а драматург а, публицист а таржамхо а ше хиларах тарра цо холуш дакъа лаьцар гІалгІай литература дегІадоаладара а чІоагІалаь дІаоттадара а юкъе.

С. Чахкиева кхолламе къаьстта белгала моттиг дІалоацаш я поэзи. Кепа а теха, ара мел доалача хІара стихай кердача сборнике сийрдагІа гучайоал къоначча яздархочун поэтически потенциал. «ГІарагІураш» (1962), «Седкъий догІа» (1962 ш.) «Лаьттан хьаж» (1974 ш.) яхача книжкашта тІехьа арадоалл «Травы росные» (1976 ш.), «Лаьттан гІовленгахьа» (1981 ш.) «Причастность» (1986 ш.) яха эрсий а гІалгІай а меттала дола книжкаш. Уж сборникаш этапни лархІа йиш йолчарех да. Цар тешал ду поэта талант низ бенна хилара.

С. Чахкиева поэзе эггара хьалхарча даькъе теркам тІаозаш я цун публицистически, граждански, безама лирика.

Цун публицистически лирикана юкъе йодаш йолчарех лархІа йиш я «Лоама тІехьашкахьа цІераш лотаяьр малав?», «Чили», «Кхо дош», «Нохч - ГІалгІайче» яха стихаш - тІахьехамаш. Цар тІа поэта къаьгга хьахьокх вахаре нийслуш йола вІашдухьаленаш, дикани вонни юкъера къовсам, валар — вахар. Хеставу къахьегама саг.

Алхха социальни дешаш тахка Іец поэт, из яшха гІерт сага уйлаш, оамалаш. Лирически маІан чІоагІделга да. С. Чахкиева поэзе къаьстта эргаш йолча белгалонех цаІ.

Цун поэзе лоархІаме моттиг дІалоацаш я Дай - мехка а партена а хетаяь йола тема. Къаьстта теркам тІабахийтаб поэта В. И. Ленина сурт - сибат диллара. Иштта поэта уйлаш тІаерзаяь я машара а тІема а тематикана, цу даькъерча проблемашта. В. И. Ленина революционни никъ а вахар а, цун идеяш а уйлаш а, сага сахкетам айбеш бола низ болга ховш ма дий.

Вай хІанзарча ханара советски поэзе ше маярра йолча патриотизма, интернационализма, халкъашта юкъерча доттагІала, дунен тІа дахаш мел долча къамашцара Ін-мерзала белгалонаш шийца йолаш ба С. Чахкиева кхоллам.

Автор ше зувш ва вай ханара исторически хІамаш. Цун «Казахстан», «ХІирий — са вежарий», «Немций йиІиг», «Чили», «Ангола», «Вьетнам» яха стихаш гуманизма ше мадарра масал да. Дунен тІа дахаш мел долча къамий кхелах, ханий бувзамах лаьца уйла ена хана, халонаш енача хана нахі мел лайнар дицдалийта йиш яц, цунца дувзаденна да вай таханара а кхоанара а вахар, яха уйла чІоагІъе гІерт поэт. Гражданственноста пафос а йолаш, харцонца тоам бергбоацаш я «Чили» яха С. Чахкиева стихаш. Дувцарца дІаувш я автора оаз Чили денал долча халкъа кортмукъален тІехьа Пиночета къизача террора диктатурана духьала къовсам лоаттабу біухо санна ва поэт. Цо иштта машар, демократи лораяра тІахьех нах.

С. Чахкиева кхел моллагІча сага кхел санна я. Бера хана денз Іайшай цо алхха цунга цхьаннега ена ца Іеш, дерригача халкъага ена хинна халонаш. Нохчий а гІалгІай а халкъий вахара кхелах санна, иштта вай мехка дахаш долча кхыча халкъий кхелах хьокхаенна чанхъяьннай личноста культ йолча хана хинна репрессеши цунца ювзаенна халонаши. Ший граждански позици, цул совгІа, дІаяхача хана хиннача хІамайи (личноста культ хиннача хана) вай таханарча вахарай (революционни перестройка хана) фабула йсаржае карагІдаьннад автора.

ГІалгІай халкъа хетаяьча С. Чахкиева стихашка вахара ше мадарра дола бакъсурташ, поэтически уйлаш я.

«Лаьттан гІовленгахьа» яхача сборника автор ший лаьттанца бувзам болаш ва, из чІоагІа тІера ва ахархочун хІара денна долча вахара. Из визза а гармоничнии а мастер - пейзажист ва. Иштта да цун «Со юрта ваьв», «Лоаман хьаст», «Ваьча юрта», «Аьлан морхІ», «Нана», «Лаьттан гІовленгахьа», «Даьхе йоацаш со висача», «Тракториста́ш», «Лаьтта» яха стихаш. Массаза хьаькъале, сатийна ва автор. «Дукха бац лоаманхой поэташта юкъе Дай-мехкахи ше ваьннача, из йоацаш висача овлаш лоаца га санна хетийташ йолча моттигахи иштта боккхача безамца яздеш вар. Наьна - лаьттан кхелах дІакъаста йиш йоацаш санна, дІакъаста йиш яц заман кхелах», — иштта мах беш яздир Г. Русакова С. Чахкиева поэзех лаьца.

С. Чахкиева поэзена дола публицистически тІахьехамаш, дерригача гІалгІай литературе санна, дегІадаьхкад эрсий классически дукхача къамий советски литература Іаткъаш хиларца.

С. Чахкиева лирикера «Нохч - ГІалгІайче», «Дагалоаттам айбе», «Хургволча уст-даьга» яхача стихаша хьагучадоакхх вай хІанзарча заман сурт - сибат, дувц вай заман идеалех лаьца. Революционни болам айбалара пафос хьахьокха, дерригача халкъа лоархІаме дола дукхха дешаш хьоаде гІерт автор:

«Са мохк! Хьаьна ба хьа
оахам,
ХьатІабоал хьа хІара
фийг,
Тахан къаьстта сийрда
лепаш
Ба хьа дега хІара сийг».

Революционни вахара хІама эргадаккхара лоархІамеча уйлаех къоастабе йиш йоацаш ба замай бувзам, Граждански а Сийлахь -боккхача Дай - мехка а тІема шерашкарча турпалех, вай хІанзарча ханара гІулакхех лаьца дувц «Салте», «Баьчча волча веча», «Дай-мохк», «Москва», «Са мехка герб», «Наькъаш», «Ха» яхача стихашка.

Заман сурт-сибат, вахара болам поэтически хьисапе хьатІаэцар С. Чахкиева поэзеца йолча белгалонех лоархІаме йолчарех цаІ я. Ший тайпара, къаьстта белггала болча наькъах, ший декхарех, таханарча вахаре йолча ший моттигах, халкъа вахарца ювзаеннача проблемаех, дерригача дунен тІа дахаш мел долча къамашта Іаткъаш долча дешаех лаьца дувц поэта. Ший тайпара кхетаду цо вахаре нийслуш мел дола хІама. Казахстане дахаш дола халкъ лархІарца, гІалгІай халкъаца, культураца, цІеца вІашагІъийна дола бувзамаш долга кхетарца гучаяьлар поэта патриотизм. Уж бувзамаш гучадаьлар халача, гІалгІай, нохчий, эрсий, немций, китайцаш, корейцаш, латышаш, кхыдола халкъаш Казахстане Іодахийтача шерашка, тІеххьара маьхка чІегилг мецa болча наха дІалуш, казахаша нах тІанийцача хана.

Художнико хьахьокх Іалам, сагаца цун массаза бола бувзам:

«Казахстан, са
Казахстан!
Могаргдий хьа сий де
сага.
Хьа аренаш яьккай дага,
Сийна бос боа къахьа
къаж.
Бийсан уда акха ремаш,
Хьа комбайнаш —
лаьттара кемаш.
Хьа лоамашкара зизай
хьаж —
Шеддар, шеддар латт са
дег чу.
Хьо тешалахь, сайна
мегча.
Хьоцар къастаргвацар
цІаккха».

Вай хІанзарча ханарча сага ше мадарра дола сурт-сибат дул С. Чахкиева ший лирике. Керда вахар хьакхоллаш болча вай советски наьха вахарахи бытахи, общества политически социальнии, экономически духовнии сферашка долча хувцамех лаьца дувц цун стихаша. Хеставу къахьегама саг, цун беркате къахьегамах хьахулаш дар, цІена уйлаш.

С. Чахкиева язъьча произведенешта юкъе лоархІаме моттиг дІалоац ширача хана денз дувцаш хьадоагІаш долча оаламашца, исторически легендашца, тайп-тайпарча мифологически сюжеташца, турпала - исторически эпосера иллешца, кицашца художественни тоаларо. Из я С. Чахкиева кхоллам ший тайпара а кхычарна тара боацаш а хилара йола белгало. Поэта шерра пайда эц фольклорни хьастехи традицеехи, цунца стихаш дешарий литературапара дола бувзамаш хьинаре чІоагІдеш.

Ший тайпара самукъне а хоза а язъяь я С. Чахкиева «БіаргІий хих бизза бола кад», «Са заманцара мух» яха поэмаш. Цу поэмай ларде я поэта вахара маІанах, халкъа кхелах, дІаяхача хана хиннача хІамех, таханарча а кхоанарча а вахарах йола уйлаш. Ширача хана денз ирзахи кортамукъаленахи хьогаш, догдоахаш хьаьвенав саг. ХІаьта уж уйлаш кхоачашъе гІерташ тайп-тайпара наькъаш лийхад саго. Геттара хала никъ баьб саго кхерах баьча целагара ваьнна электронни роботага кхачалца. ХІаьта, цу дерригнех лаьца дувцаш я С. Чахкиева язъяь поэмаш.

С. Чахкиева идеал наьна лаьттан тІа бахаш бола нах ирaзе, машаре, кортамукъа хилар да.

С. Чахкиева поэзе йоккха моттиг дІалоацаш я безама хетаяь йола лирика. Сага уйлаех, безамах лаьца дувца гІерт поэт. ХІана аьлча, уж уйлаш массаза а ювзаенна я философски лирикаца, хІаьта из лирика алхха ше, вахарца нийна йоацаш нийслуш яц.

Дукхача формай белгалонашца ювзаенна йола цун лирика ший жанрови кІийлеп тІа юс. Вахар - валар, саг а Іалам а, сагах шийх, цун декхарех, дуне хьакхолларах, вахара къайленаш йовзарах дола дешаш да поэта стихашка массаза. Безамах лаьца С. Чахкиева яздеча хана, саг айбеш, цун уйлаш цІенъеш, из ше дикагІа веш долча хІамах санна язду цо. Стихай біарчча цикл хетаяь поэта шийна езачоа, ший безама: «Кхалсаг», «Кхо хаттар», «Кхеста яьлар біаьстен хьайра...», «Езачоа», «Цецваьнна хьеж со гонахьа», «Беттала бийса», «Хьона яйнац Кавказ», «Аз лийхача йоІах лаьца дола иллн», «Аз баркал яхь»... Цу стихашка сагото, безам, кхалсага хозал ювц, вай заманхочун — лоамара кхалсага сурт - сибат дул, цун психологе кердача белгалонех лаьца дувц.

Ха дІа мел йода, поэта стихай маІан къоаргалу. С. Чахкиева язъьча поэтически произведенешка гучайоах вахара реалистически къайленаш. Цун поэзе гучадоах вахара социальни хувцамаш, революционни замалахьа хиннача хІамай ше ма барра бола а беш. Цун стихаш, тематически эстетически даькъера доазонаш шерлуш Іатть вай хІанзарча ханара долча гІалгІай литературана.

И. ДИДИГОВА,
историе, экономика, социологе, филологе Нохч-ГІалгІай Іилма - тохкама институтa зІамагІйола Іилма болхло.

ЦІЕ БАСИЛГ ЙОЛА ІАЖ

Новелла

— ЦІаккха бна бий Іа ухх тайпара Іаж? — йоах Хасолта, са юртахочо, гурахьа бешара баькка ший бе боалла Іаж хьа а хьокхаш.

— А, — бакъдар дІааьлар аз, тамаш еш боккхача, хозача Іажа біара а хьежаш. — ДагадоагІа сона зІамига волча хана совхоза беша цу тайпара Іажаш хинна, ткъаь итт шу хьалха.

— ХІанз-м цу совхозе харбазаш а хилац ер миссел йоккха, — велакъеж Хасолт. — ХІаьта уж сомий бешамаш-м хинна моттиг а яц. Цига харбазаши пасташи лелаю, экономически гІойленагІа я, пайда а дукхагІа лу.

— Харбазага кхача-м, бакъдар аьлча, укханна гаьна да. бакъда Іаж боккха ба, — сайна дагардар дІаоал аз. — Іаж хоза-м ба. МоллагІча выставке а товргболаш.

— Ер истола тІа Іооттабе кхебаьб хьона, баа. Кхетий хьо!

— Кхет, — жоп лу аз. — Хьаькъал долча, камаьршача саго вай гІулакха уйла яьй. Ер-м Іаж хинна Іац, йоккха тамаш я! Мичав из говзанча? Дег тІара баркал оалаш аз кулг лоацаргдар цун.

— Ер йоккха тамаш я! — цецваьннав из, лаккха Іаж хьал а айбав, — форма миштай! е терга а бац, е біаьха а бац. Кхы дикагІа миштa хургба, ювелира-говзанча лаьрхІа бича санна беци.

— Хьа бе боаллача хана из дика ба е во ба ха хала да. Хьебал из укхазахьа, хьожаргвар со, малагІа беркат деннад вайна Іаламо.

— Из ма дий чІоагІа къамаьл! Хьанна хов Іа укханах церг тохий. Сенна біара хьежаргва со тІаккха?

— Фу дувц Іа, валлалца цунна біарахьежа-м валлац хьо? — ях аз.

— Из хац сона, бакъда шу чакхдаллалца цунах къаста лаьрхІа-м вац.

— Ловзабаь ваьннав хьо, тоъаргда хьона, — сихагІа къамаьл хоададе гІерт со. — Нийсса ах боакххаргба вай Іаж. Сога мукх а да. Буаргба вай из.

— Цунах хІама хургдац. Ер санна хоза хІама гийгачу яхнйтен?

— Ялсмалара бена-м бац хьа из? Справка а йолаш я? — Іоттар йир аз.

— Хьанна хов, — йоах Хасолта бокъонца цІенхаштта. — Ялсмаларча сомах хьабаьнна ба из е бац хац сона, бакъда, сона хетачох, даьлагара баьхкараш а цул дикагІа-м хургбац. Укхан бос миштаб хьажа хьо, бос? Возрождене замалахьара сурт санна ма бий ер-м!

Сийрда хьежача маьлхагахьа дІахьекхар цо Іаж. Цун шаьра басалгаш кхы а чІоагІагІа сийрдайоахаш, селаІада санна бесаш лепадеш. ТІаккха, Хасолт — согахьа хьа а вийрза кІирвенна сона біарахьежар.

— Фу даьд хьона, корта Іоихьали ма эгий хьа? — хет цо.

— ЧІоагІа реклама я ер хьаяр. — ях аз. — ДІа къамарга юххе латт сона цун чам.

— Хьай къамарг ма ювца, кертачура уйлаш сомаяха.

— Из де-м гІертар со. ШоллагІа сахьат да-кх со хьога ладувгІаш вагІа. Со-м тахан хІама даанза ма вий. Хьога Іаж ба. Хьона-м хала дац.

— Церган вІашка ма етта, — цІогІа техар цо. — Уйла яйтац Іа. ЛадувгІал, дІахо. Гой хьона цІе бос мишта леп. ЦІена ала санна!

— Бос чІоагІа хоза ба. Кхы хІама-м техаяц Іа цох?

— А. Йовлакх хьекха тІера дом дІабаьккхаб-кх.

— ХьоагІ-м тешацар со, хьовкхал хьажийтал цунга, — Іажагахьа дІанхайдар со, бакъда Хасолт ший Іаж а тІехь юстара иккхар.

Цу хана дехке ваьнавар со спортаца хьоашал ца леладаь, Хасолтана тІехьакхе могаргдолаш. ХІанз миссел Іаж баа безам болаш цІаккха а хиннавац со.

— Ма хоза я укханах йоагІа хьаж, — сона дикка дІагаьн а ваьнна шийна мерий кІал кхухь цо Іаж.

— Хьовкха хьаж янкхийтал сога а, цІаьрмата саг, — эгІаз вигав со цо.

— Шорта! Гіар ма е. ХІанз а укххох мел доахка дика хІамаш дІадийца ваьнавац со.

— Дерригa дийца-м ваьннав хьо: бос, форма, хьаж. Цунна тІайоаллача чкъорагІ-м біарчча лекци а йийшай. ХІанз дигустаци е мара ца эшача дІатІакхавчав.

— Витаминех цхьаккха хІама мича аьннад вай. Цу хьакъехьа фу оалалургдар хьога? — хетт цо.

— Витаминаш дукха я: «А», «Б», «В», «Г», иштта кхы дІахо а, — ях аз. Іажах йоал белок, хьоанал, кхыйола биологически пайдане веществаш. Уж ерригаш а вай организмо дика дІатІаэцаш я, дегІах дІалаташ я.

— ЛадувгІал укхазахьа, баге а дІакъовла, мочхал Іодожаргда хьа, — со юхасоцаву цо.

Аз цо яхар а деш мочхал хьаллоацаш кІал кулг а оттадий сайца оал, чІоагІа дІаала йиш йоацар.

— Гой, сона миста Іажаш дукха беза, хьона безий? — хетт цо сога, кхы эхь а ца хеташ.

— Аз моллагІа бараш а буъ, — дІахец аз мочхал, — мерзабараш, мистабараш, къахьабараш, Іаржабараш, кхаьчараш — сайна хьа мел бешараш. Хьо цхьаккха хІама хьалургдолаш-м вац, цІаьрмата саг.

— Са оамал я-кх из, — велакъеж Хасолт. — ХІахьий дІаэца. ВІалла а кхобергбац. — Хьакхувдабу сога ший кисара хьабаьккха хобабенна, теннисни шарикал боккхагІбоаца Іажалгаш. — Баьцадаараш дохкача тика тІара ийцабар аз. Ялх шай кийлах а дехаш хьона мел беза болаш ба.

— МоастагІа ва хьо, — цІогІа детт аз цунга.

— Аз яхачох кхетанзар хьо. Хьажал укх са бе боаллача Іажага. Ер аз ши сом а денна цхьан йокхача сагагара базар тІара ийцаб. Ераш вай совхоза бараш баа, хІаьта укханна біарахьежа.

Сайна даь хьехар хьанийцар аз. ЧІоагІа чам а хеташ совхоза Іажаш баа доладелар тхо, чкъораш а чудоахка генараш а дуаш. Кхы чам болашагІа фу дуаргдар сагоІ

ГАНИЖЕВ Башир.